

la bu mânaya gelmez"; "Galat-ı fâhiş olup kullanılması büyük cehalettir" gibi ifadelerle yanlışların önüne geçmek istemiştir. Ancak Şemseddin Sâmî'nin bütün ihtarlarına rağmen onun yanlış dedikleri arasında bulunan ahşap, davetiye, elbette, idrar, imha, muaf, muntazam, müessese, nezaket, sefil, sükûnet, şafak, tamirat, tereke, tesadüf gibi birçok kelime kullanılmaya devam edilmiştir. Zira, "Galat-ı meşhûr lugat-i fasîhten evlâdır". Dil bunları doğru kabul ettiğine göre yanlışlığı sözlükçülerin galata bakış açısında aramak gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317, tür.yer.; Doğan Aksan, "Kelimelerin Ölümü Olayı ve Türk Yazı Dillerindeki Örneklerinde Arapça ve Farsça Unsurların Etkisi Üzerinde Notlar", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 97-108; a.mlf., *Tartışılan Sözcükler ve Özleştirme Sorunu*, Ankara 1976; Ferit Aydın, *Tercüme Sanatının Gerçekleri*, İstanbul [1984], s. 71-103; Zuhal Kültür, *Galatâ Sözlükleri* (yüksek lisans tezi, 1989), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kúnos Ignâcz, "Török nyelvhibak", *Nyelvészeti Tanulmányok*, I/1, Kolozsvár 1905, s. 53-62; Recep Toparlı, "Türkçe'de Galatlar", *TDA*, sy. 34 (1985), s. 159-174; Ali Özçelebi, "Kimi Sözcüklerin Dilimizde Özgü Kullanımı Üstüne", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, sy. 1, Erzurum 1986, s. 127-131; Kemal Yavuz, "Galat, Galat ve Muî'nin Dildeki Tasarrufları", *TDA*, sy. 60 (1989), s. 127-148; Mustafa Uzun, "Ali Seydi Bey", *DiA*, II, 444.

MUSTAFA S. KAÇALIN

GALATA

İstanbul'da tarihî bir semt.

Semtın adının, çevresinde ahırlar bulunmasından dolayı "süt" anlamına gelen *galaktus* veya İtalyanca "merdivenli yol" demek olan *calatadan* geldiği ileri sürülmekle beraber kelimenin menşei tam olarak aydınlanmamış değildir. Buraya genel olarak Bizans döneminde "karşı" mânasında Pera denirdi. Bu kelime, yabancı tüccarların yaşadığı bölgeye karşı yerli Bizans halkının yabancılığını da ifade etmekteydi. Klasik Osmanlı devrinde bugünkü Tünel-Galatasaray arası Galata'nın kuzey sınırını, bugünkü Kasımpaşa batı sınırını, Tophane ise doğu sınırını meydana getirmekteydi. XV. yüzyıla kadar Galata surlarıyla çevrili bölge (intra muros) Pera diye bilinmekteydi ve Bizans dönemi Galata'sı da bu kısmı içine almaktaydı. Bu topografik sınırlama Galata'nın sosyokültürel tarihi bakımın-

dan da geçerli olmalıdır. Çünkü XVI. yüzyıldan itibaren surun dışında kalan ve Beyoğlu denilen kesimde, buraya yerleşen yabancıların ve bunların temsilcilikleri, kiliseleri ve sivil mimarileriyle eski Galata'dan ayrı bir fizikî sosyal doku ortaya çıktı. İstanbul tarihi içinde bu iki dilimin farklı olarak ele alınması gerekir.

Osmanlı fethinden sonra Galata'daki Cenevizliler'e Fâtih Sultan Mehmed eski özerk statülerini vermedi ve başlarının podestaya da Halil İnalıcık'ın belirttiği şekilde sadece "kethüdâ" unvanını kullanmasına müsaade etti. Fetihden sonra burada kalan ve özellikle Kırım'ın zaptının ardından buraya getirilen Cenevizliler Galata'nın başlıca Latin ve yabancı unsurunu oluşturdular. Ancak bunların içinde Osmanlı tebaası olup zimmî statüsüne geçenler de vardı. Cenevizliler'e tanınan hakları belirten ve Fâtih tarafından 857 Cemâziyelevveli sonlarında (1453 Haziran başları) verilen ahidnâme İnalıcık'a göre bir imtiyaz ve bir kapitülasyon niteliği taşımaktadır. Yine İnalıcık'ın yayımladığı 1 Muharrem 860 (11 Aralık 1455) tarihli cizye toplamak için yapılan tahririn sonuçlarını gösteren deftere göre Galata'da ismi geçen kiliseler ve etrafındaki Latin cemaati St. Anna, St. Benedetto, St. Giovanni, St. Sebastiani, St. Antonio, St. Georgio, St. Maria ve St. Nicolo'dur (*Varia Turcia*, XIII [1991], s. 28-30). Osmanlılar bölgelerinde Roma-Katolik kilisesiyle doğrudan diplomatik ilişkiye girmediler. Bununla birlikte cemaatin işine bakan bir "cardinale-protettore" (patriarchal vicar) vardı. Nitekim cemaatin Babîlî ile olan ilişkileri, diğer zimmî gruplarla olduğu gibi, 9 Ocak 1907 tarihli bir irâde-i şâhâne ile tarif edilmektedir. Buna göre Latin cemaati yabancılara ait olan kiliselere bağlıdır ve rahipler yabancı tebaalıdır; hükümetle olan günlük işleri bir vekil va-

sıtasıyla görülür (Latin vekâleti) ve bu bir muhtarlık gibidir. Diğer gayri müslimler gibi bir millet teşkilât ve işleyiş söz konusu değildir.

Muharrem 860 (Aralık 1455) tahririyle Galata'nın Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonraki yeni fizikî düzeni de sağlandı. Buradaki ahali vergi tesbiti için sayıldı ve hâne sayıları kaydedildi. Buna göre, tesbit edilen on üç mahallede daha çok Cenevizli hristiyanlar varken 1460'lardan itibaren Floransalılar da buraya yerleşip giderek nüfuz kazandılar (a.g.e., s. 60). Galata Cenevizlileri ise Kırım'da Kefe ve Ege'de Sakız adası ile teması ve ticarî ilişkiyi devam ettiren grup oldular (Pistarino, s. 312-318, 325). 1455 tahririne göre İtalyanlar emlâkin % 60'ına, Rumlar % 35'ine sahiptiler. Emlâk sahibi olarak kayıtlı iki nefer Ermeni vardı, yahudi ev sahibi ise hiç yoktu. İnalıcık, Kırım'daki Kefe'nin Galata ile nüfus yapısındaki benzerliği ve özellikle Cenevizli nüfusun iki şehir arasında devamlı kayması üzerinde önemle durmaktadır. 1478 sayımına göre Galata'da 535 hâne müslüman, 592 hâne Rum, 332 hâne Latin (ecnebi), altmış iki hâne Ermeni vardı (İnalıcık, s. 37, 39). Yahudiler buraya çok daha sonraki dönemlerde yerleşmeye başladılar. Karaköy-Hasköy ise XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyılda yahudi ve Karay nüfusla tanışmıştır denebilir. Bu dönemde Galata'da Cenevizli, Venedikli zengin tüccarlar cizyeden muaf olarak yaşıyor, ticaret yapıyor, yıllık belli bir vergi veriyordu. Bu ecnebi grup da "ganî, evsat, fakir" diye üç kategoriye ayrılmıştı. Gerçekten Galata ve sonra da Beyoğlu XX. yüzyıla gelene kadar her sınıf ve özellikle de fakir İtalyanlar için göç ve umut kapısı olmuştur.

Fetihden sonra Galata Rumları, Ceneviz yerleşmesinin etrafındaki mahallelerde toplanmış durumdaydı. Dolayısıyla

Galata'nın
eski bir
fotoğrafı
(Semavi Eyice
fotoğraf arşivi)

Rumlar Galata'da çevre bölgede ikinci sınıf bir yerleşmeye sahiptiler. Ancak bu durum Osmanlı devri boyunca değişti; aynı şekilde Ermeni nüfusu da benzeri bir gelişme gösterdi. Yahudiler bu dönemde çok az olup İspanya'dan yapılan göçten sonra sayıları arttı. Müslümanlar ise Fâtih Sultan Mehmed'in vakfiyeleriyle kurulan alt yapı sayesinde kalabalıklaştılar ve bir asır içinde Rumlar'ı takip eden en kalabalık grup haline geldiler. Galata'da İspanya'dan göçen müslümanların varlığı da bilinmektedir. Nitekim bölgedeki eski Dominiken kilisesi olan San Domenico'nun Arap Camii adını almış olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Semavi Eyice, San Francesco yerine XVIII. yüzyılda Yeni Cami'in yapılmasından ve San Michele'in XVI. yüzyılda Rüstem Paşa Hanı haline getirilmesinden bahseder. Osmanlılar devrinde Galata'nın han, bedesten gibi yeni alt yapı eserleriyle hem mimari hem de nüfus bakımından değişim geçirdiği açıktır (Eyice, I [1949], s. 201-219). Büyüyen Galata'da sanıldığı gibi aksine Latin-Katolik, Rum ve Ermeni nüfusu azalmakta ve müslümanlar artmaktaydı. Tabii idarî ve coğrafi bir çevre olarak Galata eski surlar dışına doğru giderek taşmaya başladı. Galata iç surla çevrili beş bölgeden meydana gelirken batıda Hisarîçi ile Azapkapı arasındaki boş alanda Türk mahalleleri kurulmuştu. Bunlar kıyı kesiminde Azapkapı'ya doğru, üst kesimde ise Okçumusa caddesi ve Başhisar çevresinde teşekkül etmişti. Galata surundan dışarı açılan kapılar Meyyitkapısı, Azapkapı, Kürkcükapı, Balıkpazarıkapısı, Yağkapanıkapısı, Karaköykapısı, Kurşunlu mahzenkapısı, Kireçkapısı, Demir kapı, Tophane kapısı, Küçük kule ve Büyükkule kapıları idi.

Osmanlılar devrinde İstanbul şehri, İstanbul ve bilâd-ı selâse (Eyüp, Galata, Üsküdar) olarak idarî-adli bölgelere ayrıl-

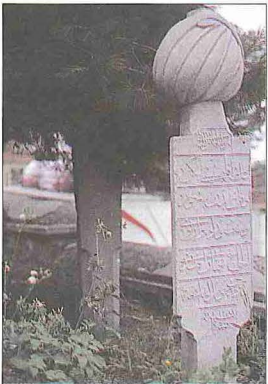
XVI. yüzyılda
Galata'yı
gösteren
bir minyatür
(Matrakçı Nasuh,
Beyân-ı Menâzil-i
Sefer-i İrâkeyn,
IÜ Ktp., TY,
nr. 5964, vr. 9*)

mıştı. Galata, mevleviyet pâyesi kadılar tarafından idare ediliyordu. Galata kadısına tâbi nâiblerin yetki alanı Hasköy ve Boğaz'dan Yeniköy'e kadar uzanan bir alanı kapsıyordu. Dolayısıyla idarî yönden Haliç'in kuzey ve Boğaz'ın Avrupa yakası Galata kadılığına bağlıydı.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Galata denen idarî bölge Venedik Sarayı, Fransa Sarayı, Polonya (Lehistan) sefâreti, Hollanda, İsveç elçilikleriyle ve yeni kilise ve yerleşim üniteleriyle eski surların dışına taştı. Bu yüzyıllarda Fransa Doğu Akdeniz'de en etkin ticarî, kültürel ve dinî kurumlara sahipti. Bu dönemlere ait Galata kadı sicilleri gibi zengin tarihî kayıtların yanında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki "Düvel-i Ecnebiyye defterleri" serisi ve şüphesiz Fransa, Avusturya, Venedik arşivleri Galata'nın içtimai hayatını çizen zengin belgeler ihtiva etmektedir. Pera denen Galata'da Adorno, Campofegoso, Doria, Botteghe, Ocace gibi aileler vardı. Bu Cenevizli tüccar ailelerin İtalyan tipi hayat tarzları yerini XVII. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak Fransız dili, kültürü ve hayat tarzına bırakmaya başladı.

XVIII. yüzyılda, yani Osmanlı Devleti'nin Westphalia barışına göre oluşan milletlerarası diplomatik düzeni benimsemeye başlamasına kadar Galata'daki yabancı misyonların günlük yaşayışı kendine has bir gelişme gösterdi. Yabancı elçilik heyetleri ve onlara bağlı tüccar ve rahip grupları arasındaki ilişkiler Galata'nın sosyal hayatına canlılık kazandı. Diplomatlar arasında protokol düzeni bazı hallerde çekişmelere bile sebep olurdu. Nitekim 1587 yılında Fransa kralının İstanbul'daki elçisi Jacques Savary ile (Seigneur de Lancosmes) Alman-Avusturya İmparatorluğu'nun İstanbul

elçisi Bartholemeus Pezzen arasında, o sıralarda Pera'nın en büyük kilisesi olan San Francesco'da yer ve protokol önceliği için meydana gelen ve önemli aksilere yol açan kavgaya bu çekişmelere örnek olarak gösterilebilir. Lancosmes, "rex christianissimus" yani "roi très chretien"nin temsilcisi olduğunu ileri sürerek öncülüğü Avusturyalı meslektaşına bırakmak istemiyordu. O zaman Pera'nın en büyük Katolik kilisesi olan ve San Benedetto, San Antonio, Santa Anna, Santa Maria, San Giovanni dell Ospedale, San Giorgio, San Sebastiani, San Pietro kiliseleri gibi İtalyan rahipleri tarafından kurulan, Ayvansaray'ı'ya göre 1697'deki yangından, Pera tarihçisi Alphonse Belin'e göre ise 1697'de müsâdere edildikten sonra yerine Yeni Cami inşa edilen (*Histoire de la latinité de Constantinople*, s. 201-202, 209-210) San Francesco'da başköşeye Roma imparatorunun temsilcisi olduğu iddiasıyla Avusturyalı Pezzen oturmak istemiş, Fransız sefiri ise onun efendisinin (imparatorun) ne Bâbüâli ne de kendince böyle bir önceliğe sahip olduğunu, Fransa sefiri olarak önceliğin kendisinde bulunduğunu ileri sürmüş, hatta onun pazar âyini için kurdurduğu şâyebanı (baldachin) yıktıracağı gibi erkenden muhafızlarıyla kiliseye gidip başköşeye yerleşmişti. Lancosmes'un gürültülü kilise işgali Galata'da duyulunca Müsevî, müslüman, Rum ve Ermeni ahalî kilisenin dışında birikerek çıkacak kavgayı beklemeye başlamış, Pezzen ise bu durumda kiliseye gitmeyip kendi sefâretindeki "chapelle"de ibadeti tercih etmiş ve "küstah ve zincire vurulacak bir deli" olarak nitelediği Fransız sefirini, yaptıkları için sadrazama şikâyet etmişti. Bu olaydaki gibi Galata'nın yerli ahalisi ve kuruluşları ile ecnebler ara-

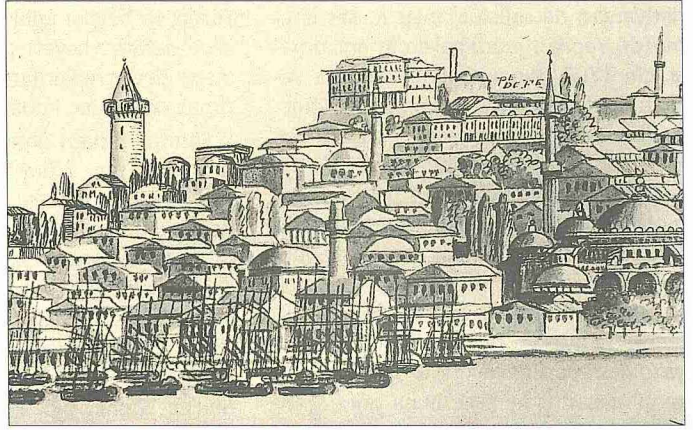
Galata
Kadısı
Osman
Efendi'nin
mezar taşı -
Eyüp /
İstanbul

sında bir kaynaşma yoktu. Sonradan Levanten denilen ve sadece İtalya'dan, Fransa'dan değil diğer Avrupa ülkelerinden de gelip yerleşenlerle yerliler arasında aynı durum söz konusuydu. XIX. yüzyılda Levantenler, içlerinde tarihçi Hammer'in de bulunduğu bazı Avrupalı gezginler tarafından istihfafla anılmıştır.

XVI. yüzyıl sonunda İstanbul'a gelen Salomon Schweigger Galata sakinlerinin çoğunu Rum ve fakir olarak niteler. Ona göre bölgedeki İtalyan usulü çok eski binalar taştan yüksek yapıları, ancak kötü bir durumda bulunuyorlardı (*Zum Hofe des türkischen*, s. 134). Dolayısıyla J. Cramer'in, semtin taş binalarının XVIII ve XIX. yüzyıllarda yapıldığını belirtmesi ihtiyatla değerlendirilmelidir (*Istanbul Mitteilungen*, XXXIV, 439-440). Galata sıkışık nizam oturan, özel sağlık ve suç problemleri olan bir bölgeydi. Nitekim asayiş şehrin içinde özel bir yeniçeri garnizonuna verilmiş ve mukātaa yoluyla bu işi yüklenen yeniçeri zâbitlerinin sorumlu olduğu bir sisteme bağlanmıştı. Galata dışında bugünkü Taksim-Ayaspaşa yeniçeri kışalarının bulunduğu yerd. Bu dönemin kalıntısı bölgede sokak isimlerinde görülür (Bağodaları, Ağacırağı, Çiftetav sokağı gibi). "Galata mollası" denen kadının hiyerarşideki görev ve yetki üstünlüğü de bu cümledenir.

XVI-XVIII. yüzyıllarda Galata sakinleri ve yabancı misyonlar arasında bir uyum problemi de söz konusudur. Meselâ İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in İstanbul'daki ilk elçisi Edward Barton'un Tophane'de kiraladığı evde uygunsuz insanları topladığı ve âlemler tertiplemediği gerekçesiyle mahalle ahalisi burayı basıp sefiri de hükümete şikâyet etmiş ve bu-

Jean Marius
Féraud'un,
XIX. yüzyılın
ilk yarısı
içlerinde çizilen
İstanbul
manzarasında
Galata'nın
görünüşü
(Semavi Eyice
fotoğraf
arşivi)

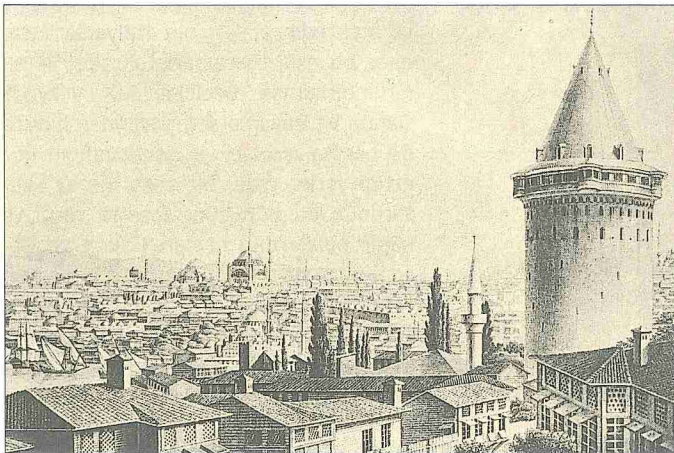
radan attırmıştı (Dereli, s. 104-105). Galata'da yerli hristiyanlardan alınan tercümanlar ayrı bir grubu teşkil ediyordu. Ancak bunların yeterli derecede yabancı dil bilmemesi yüzünden XVIII. yüzyıl sonunda onların yerini Paris'te St. Louise Lisesi'nde, Viyana'da Theresianum'da okuyan Avrupalı dragoman tipleri almaya başladı. Bunların bir kısmı, Osmanlı toplumunu tanıyan müstakbel Avrupa şarkiyatçıları olarak ortaya çıktı. Bazı yerli hristiyanlar içinden de tarihçi I. Mouradgea d'Ohsson önce dragoman, sonra sefir oldu. Testa ailesi ve Negriler ileride Dragoman hânedanları olarak ortaya çıktılar.

Karlıoğlu ve Pasarofça antlaşmalarıyla Osmanlılar yeni bir sisteme girdiler. Artık sefir ve kanlıların muafiyet ve imtiyazları vardı. Bu Avrupalılar eskisi gibi harbî veya müste'men statüsünde değildiler. Osmanlı deyimiyle "Francelü, Nemçelü, Nederlandelü" yabancıları. Ancak Osmanlı memurlarının yeni sisteme hemen uyum sağladığını söylemek güçtür. Eski geleneği sürdürmekte âdetâ ısrar ettiler. Bâbîali ve saray sık sık anlaşmaları zikrederek memurlara fer-

manlar çıkarıyor, yabancı elçiler ve konsoloslar ise ilâve gümrük veya Avrupalı'dan cizye alındığını, rahiplerin kilise kurmaları ve ibadet hürriyetlerinin ihlâl edildiğini bildirip şikâyetle bulunuyorlardı. XVIII. yüzyılın diplomatları artık sadece krallarını temsil eden veya rahiplerini koruyan memurlar değildiler. Ön planda ticaret ve tüccarın menfaati için çalışıyorlardı. Osmanlı bürokratları da ister başşehirde ister eyaletlerde olsun, yabancı tüccarlarla ve misyonerlerle oluşan bu yeni ilişki çerçevesine alışmak zorundaydılar.

Galata'daki yabancı misyonların yiyecek meselesi çok önemliydi. Yeterince tahıl ve sebze, en önemlisi de domuz ve şarap temini icap ediyordu. Anlaşmalar gereği bu gibi alımların İstanbul civarından yapılması mümkündü. Sefâret heyetlerinin ve rahip kalabalığının Galata esnafından perakende alışveriş yapmaları kendilerine pahalıya mal oluyordu. Bu misyonların İstanbul civarından aldığı domuz ve şarap bazı vergilerden (hıncır ve hamr resmi) muafı. Ancak Fransız rahipleri kendileri ve sefâret erkânının ekmek ve galeta ihtiyacı için bir fırın kurduklarında Pera'daki ekmekçiler fırını çalıştırmayıp ticaretlerinin engellendiği gerekçesiyle hükümete şikâyet etmişlerdi. Yabancı tüccar, rahip ve sefâret erkânının ekonomik faaliyetlerinden müslim-gayri müslim şehrin her sınıftan Osmanlı tebaası şikâyetçiydi (BA, Düvel-i Ecnebiyye, *France Ahkâmı Defteri*, nr. 26/1; 28/3, s. 33).

Katolik rahiplerin faaliyetine her şeyden önce yerli Osmanlı hristiyanları engel olurdu. Ortodoks kilisesinin ve Gregoryenler'in, "heretik" olarak nitelendirdikleri bu rahiplerin propagandasına hiç tahammülleri yoktu. Galata'daki yabancıların farklı dinî törenlerini Osmanlı hi-

Galata'nın
XIX. yüzyıl
başlarında
yapılan
bir gravürü

(A. Ignaze
Melling.
*Voyage
pittoresque
de Constantinople
et des rives
du Bosphore*,
Paris 1819,
levha XXIV'ten
detay)

ristiyanları da müslümanlar kadar istemezdi. Yapılan müdahalelerin önlenmesi için 1702 yılında Galata kadısına yazılan bir emirname bu bakımdan ilginçtir (BA, Düvel-i Ecnebiyye, *Françe Ahkâmı Defteri*, nr. 28). Pera'da bu sebeple Katolik âdetleri yayılamaz ve "procession" gibi törenler açıkta yapılamazdı. Özellikle yabancı tüccarlar pek sevilmez, yerli esnaf loncalarıyla sürekli bir çekişme yaşanırdı. Fransa sefiri Marquis Desaleurs, 17 Mayıs 1711 tarihinde Paris'e yazdığı raporuna övünçle bir fermanın tercümesini eklemişti. Buna göre Fransız tüccarlar Galata'da Arap Camii civarında ev kiralamışlar, müslüman ev sahiplerine kiralalarını peşin olarak ödedikleri halde ev sahipleri aralarında anlaşmış ve kadı mahkemesinden çıkarttıkları kararlar Fransızlar'ı müslüman mahallesinden dışarı attırmışlardı. Ancak sefirin hükümete başvurması üzerine bu müdahale önlenmiş ve durumun düzeltilmesi emredilmişti (Archives des affaires étrangères, C. P. Turquie, LI, s. 25 vd., 17 Mayıs 1711 tarihli rapor).

Yabancı misyonlar genellikle Marmara'ya bakan geniş bahçeli sefâret saraylarına kapanmış durumdaydı. Bunlar Palazzo Venezia, Palais de France gibi gerçek saraylardı. XVIII. yüzyılda sefir ikametgâhlarının her yerde olduğu gibi muafiyeti vardı. Sefâret erkânı, aralarında gidip gelmenin ötesinde İstanbul'da her türlü antika ve her dilde eski kitap toplamak gibi meraklara sahiptiler. Alışveriş konusundaki becerikliliğinden hatıratında bahsetmeyen yok gibidir. Pera'daki yabancılar arasında veba korkusu da yaygındı. İstanbullular'ın aksine en hafif bir dedikodu veya şüpheli olay görüldüğünde herkes evine kapanır ve sosyal hayat dururdu. XIX. yüzyıl başlarında seyyah Olivier, Pera'nın veba korkusunu etraflıca tasvir edenlerden biridir.

Tören ve balolar gibi faaliyetler de sadece sefâret heyetleri arasındadır. Osmanlı devlet adamları bu balolara Tanzimat dönemine kadar katılmamışlardı.

Semtin mimari dokusu konusunda, R. de Beylie'nin *L'habitation byzantine* adlı eserinde (s. 199) mimariyi Bizans'a kadar götürmesi ve R. Mantran'ın Galata'yı daha Cenova kolonisi döneminde yoğun şekilde iskân edilmiş yüksek binalarla süslü bir şehir olarak tasviri mevcut gravürlerin verdiği görünümle uyusmamaktadır. Bundan başka Cramer, Müller-Wiener gibi araştırmacılar Galata'nın bugünkü en eski hanlarının, yani sivil mimari eserlerinin ancak XVIII. yüzyıla kadar inebildiğini, Avrupa neo-klassisizmine uyan oryantal biçimli binaların da bulunduğu üzere XIX. yüzyıla ait olduğunu göstermişlerdir. Meselâ Bakır sokağındaki Saksihan, yine Persembepazarı sokağındaki Serpuşan 1148 (1736) tarihli eserlerdir. Eskibanka sokağında mevcut San Pietro-Paolo Kilisesi Vakfı'ndan olan ünlü St. Piyerhan'ı ise XVIII. yüzyıl sonundan gelmiş ve XIX. yüzyılda tādilatla bugünkü görünümünü kazanmıştır. Hatta XV. yüzyıla kadar inen Voyvoda caddesi ve Galatakulesi sokağı köşesindeki ünlü Cenova Podesta Sarayı (Palazzo comunale) bugünkü görünümünü yine XVIII ve XIX. yüzyıllardaki değişikliklerle almıştır (Cramer, XXXIV, 425-439).

Galata'nın bugünkü yoğun yerleşimli görünümü, Doğu-Batı üsluplu binalar temelde XIX. yüzyılın eseridir. XIX. yüzyılda apartman tipi yerleşim ve yoğun iş merkezinin oluşumu, yani mimari topografyanın değişimi dolayısıyla Galata modern belediyeçilik hizmetine de erkenden geçmiş, sokaklara dair bir nizamname ile bina düzeni, kanalizasyon ve giderek temizlik ve aydınlatma hizmetleri sağlanmış, hatta Tepebaşı'nda-

ki ilk park bu bölgede gelişmiştir. Kurulan Altıncı Dâire-i Belediye, liman faaliyetleri ve seyyar nüfusun yoğunlaştığı bu bölgede ahlâk zâbitası görevini de yüklenmiş, frengi hastahanesi kurulmuş, eğlence yerlerine ruhsat verilmiştir. Devrin vak'anüvisi Ahmed Lutfi Efendi, bu semt ve belediyesinin faaliyetlerini ve gelişmeleri olumsuz ve iğneleyici bir üslûpla anlatmaktadır (*Târih*, IX, 141). Şüphesiz Galata, XVIII ve özellikle XIX. yüzyılda İstanbul'un asayiş yönünden en problemli bölgesiydi. 16 Nisan 1848'de Galata Çadircı Hanı önünde İngiliz tebasından Kefalonyalı ve Maltalı gemiciler arasında günlerce süren kanlı bir çatışma zâbitayı meşgul etmişti. Bu tip olaylar sıkça görülürdü (BA, İrade-Hâriciyye, nr. 2096). 18 Cemâziyelâhîr 1268'de (9 Nisan 1852) çıkan bir iradedden semtte serseri takımı ile esnafın birbirine karıştığı, dükkân ve evlerin numaralandırıldığı, yani semtin bir nüfus sayımının da bu vesile ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı tarihte Beyoğlu ve Galata zabıtye işlerinin Zabıtye Nezâreti'ne ilhak edildiği ve bu hizmetin merkezileştiği dikkati çekmektedir (BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 6660).

Osmanlı döneminde Pera'da önemli ölçüde Cenovalı tüccar hânedanı vardı. Perone, Fornetti, Negri, Doria, Draperis, Navoni, Samsoni, Olivieri, Brutti (aslında Draçlı Arnavutlar), Grillo, Cavalorso, Salvago, Chiavari, Alessio, Patevio, Sanguinezzo, XIX. yüzyılın ünlü dragoman ailesi Testalar, Dhé gibi aileler şehrin İtalyan kökenli zengin tüccar hânedanlarıydı. Bundan başka XIX. yüzyılın Tubini, Baltazzi, Alleone aileleri de buna katılabilir; Tepebaşı'ndaki zengin taş konakların yanında sefalet apartmanları Galata ve Beyoğlu'nun XIX. yüzyıldaki manzarasını tamamlar. Mihail Sturdza bu gibi otuz dokuz ailenin isim ve tarihçesini vermektedir. Galata'nın İtalyanlar'ı sadece bu eski tüccar aristokrasisi ile sınırlandırılmaz. Özellikle XIX. yüzyılda Galata ve Beyoğlu semtleri önemli ölçüde bir İtalyan işçi ve işsiz sınıfının göç ettiği yerler oldu. Bilhassa inşaat sektörünün bu iş gücüne ihtiyacı vardı ve kâğır binalardan oluşan Galata ve Beyoğlu İtalyan mimar, kalfa ve işçilerinin eseridir denebilir. İtalya'nın her yerinden gelen, mahallî lehçeleriyle şehirdeki dilleri karıştıran bu zümrenin İstanbul'da Edmondo de Amicis'in gözlediği gibi kendine özgü (suigeneris) bir İtalyanca ortaya çıkardığı da söylenebilir.

Galata'dan
bir görünüm

Gelenlerin hepsinin şansının yaver gitmediği de anlaşılmaktadır. Bazıları buradan Amerika'ya göç etmiştir. Hatta hükümet bu gibi çaresizleri ucuz yoldan gönderme imkânları da bulmuş, belirli bir yardım ve ucuza anlaşma yapılan kumpanyaların vapurlarıyla bunlar Amerika'ya gönderilmiştir (BA, İrâde-Hâriciyye, nr. 7869). İtalyanlar bu göçlerle ve zaman içinde diğer gayri müslimlere karışarak azalmışlardır. XIX. yüzyılda İtalya'dan Müsevî İtalyan göçü de vardı. Hatta Galata'da Küçükhendek ve Lüleci sokağındaki İtalyan sinagogları bulunuyordu. Dolayısıyla Levantenler ayrı bir zümreye ve kültüre mensup olup XIX. yüzyılda İtalyanca ve çoğunlukla Fransızca'yı kullanmışlardır; zamanla da sayıları oldukça azalmıştır.

İtalya XIX. yüzyıl başında Sardinya, Sicilyateyn, Toskana elçilikleriyle temsil edilirken 6 Şubat 1848'de Toskana, İtalyan'ın birleşmesi sırasında da Sicilyateyn elçilikleri lağvedildi. İtalyan okulları ve kiliseleri XX. yüzyıl başında da küçümsemeyecek sayıdaydı. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu çıktığında Fransız okullarının sayısı otuz kadardı. İtalyan okullarının sayısı ise dokuzdu (1925-1926 Salnâmesi, s. 460).

Bugün Beyoğlu ve Galata mimari olarak XIX. yüzyılın en iyi korunduğu, fakat nüfus kompozisyonundaki değişimin en hızlı olduğu İstanbul semtlerindendir. Konunun araştırılması İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu tarihinin ötesinde bir öneme sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Düvel-i Ecnebiyye, *Frânçe Ahkâmı Defteri*, nr. 26/1, 28/3, s. 33; BA, İrâde-Hâriciyye, nr. 2096, 7869; BA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 6660; Archives des affaires étrangères, C. P. Turquie, LI, s. 25 vd.; J. von Hammer, *Constantinople und der Bosphoros*, Pesth 1822, tür.yer.; M. A. Belin, *Histoire de la latinité de Constantinople*, Paris 1894, s. 182-212; R. de Beylié, *L'habitation byzantine*, Paris 1903; Lutfî, *Târih*, IX, 141; 1925-1926 Salnâmesi, İstanbul 1926, s. 460; S. Schweigger, *Zum Hofe des türkischen Sultans Klassische Reisen* (ed. H. Stein), Leipzig, ts., s. 134 vd.; T. Bertelé, *Il Palazzo degli Ambasciatori di Venezia a Constantinopoli e lesue antiche memorie 1932-1940*, Bologna, ts.; P. B. Palazza — P. A. Raineri O. P., *La Chiesa di S. Pietro in Galata*, İstanbul 1943; A. M. Schneider — M. Ts. Nomidis, *Galata*, İstanbul 1944; Hamid Dereli, *Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler*, Ankara 1951, s. 104-105; M. Sturdza, *Grands familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris 1983; G. Pitarino, *Genovesi d'Oriente*, Civico Istituto Colombiano, Genova 1990, s. 312-318, 325; Semavi Eyice, "Galata Hakkında İki Kitap ve Bu Münasebetle Bazı Notlar", *TD*, I (1949), s.

201-219; L. Mitler, "The Genoese in Galata 1453-1682", *IJMES*, X (1979), s. 71-91; M. Köhbach, "Ein diplomatischer Rangstreit in Istanbul im Jahre 1587", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, XXXVI, Wien 1983, s. 261-268; J. Cramer, "Einige Handelsbauten des 18.-19. Jahrhunderts in Galata", *Istanbul Mitteilungen*, XXXIV, İstanbul 1984, s. 417-440; R. Mantran, "Images de Galata au XVIIe siècle", *Varia Turcica*, IX, İstanbul - Paris 1987, s. 193-202; Halil İnalıc, "Ottoman Galata 1453-1553", a.e., XIII (1991), s. 17-105; S. Yerassimos, "Galata à travers les récits de voyage (1453-1600)", a.e., XIII (1991), s. 117-129; İlber Ortaylı, "La vie quotidienne des missions étrangères à Galata", a.e., XIII (1991), s. 131-137; a.mlf., "XVIII-XIX. Yüzyıllarda Galata", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri (Bildiriler)*, İstanbul 1989, s. 131-138.

İLBER ORTAYLI

Galata'da Türk Eserleri. İstanbul'un diğer semtlerine göre Galata, genellikle hristiyanların yoğun olarak yaşadığı bir yer olduğundan, onların çok sayıdaki kilise ve manastırları buraya küçük bir hristiyan kasabası görünümünü vermiş ve semt Türk yapıları bakımından oldukça fakir kalmıştır. Ancak yine de bütün Osmanlı dönemi boyunca Türk mimari geleneğine uygun biçimdeki evleri ve müslüman mezarlıkları, buranın her şeye rağmen müslüman Türk kimliğinin işaretleri olarak görünürdü. Nitekim XVIII. yüzyılda Avusturyalı Baron von Gudenus ile XIX. yüzyılın ilk yarısında İngiliz Baker'in Galata sirtlarından Haliç ve İstanbul'u tasvir eden panoramalarında ön planda o dönemlerde Galata evlerinin Türk karakteri belirlidir. Fakat özellikle XIX. yüzyıl içlerinde Galata'da yabancı unsurların hâkimiyeti çok güçlenmiş ve idarecileri azınlıklarla Levantenler olan ayrı bir belediye dairesi (VI. Daire) kurulduktan sonra semtin görünümü bütünüyle değişmiştir. Buradaki evler ve iş yerleri XVII-XVIII. yüzyıllarda o dönemin Osmanlı mimarisine uygun ola-

rak yapılırken sonraları bunlar yerlerini Batı mimari üsluplarındaki yapılara bırakmıştır. Ancak Galata'nın ara sokaklarındaki birtakım kâgir binaların bazılarıncı sanıldığı gibi Bizans veya Ceneviz yapısı olmadığı, hepsinin de Osmanlı döneminde inşa edildiği duvar örgü tekniklerinden ve mimari özelliklerinden açıkça anlaşılmaktadır. I. Mahmud tarafından, Beyoğlu bölgesine su veren yeni bir şebekenin yapılması ile de 1145 (1732-33) yılında bu semtin her yerine irili ufaklı çeşmeler inşa edilmiştir. Fakat XIX. yüzyılda Galata'yı bir hristiyan yerleşim yeri olarak benimseyen azınlıklar ve bilhassa Levantenler buranın Türk ve müslüman görüntüsünü eritmişlerdir.

Camiler. Dominiken tarikatı rahiplerinin San Domenico adına Gotik üslûpta inşa ettikleri kilise Galata'da mevcut en büyük hristiyan ibadet yeri olduğundan buranın fethinden sonra Arap Camii adıyla bizzat Fâtih Sultan Mehmed'in vakfı olarak camiye çevrilmiştir (bk. ARAP CAMİİ). Azapkapı Camii Haliç kıyısında, Galata'nın şehir dışına açılan bir kapısının yakınında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından 985 (1577-78) yılında Hassa Başmimarî Sinan'a yaptırılmıştır. Cami, Osmanlı-Türk şehirciliğinin özelliklerinden biri olarak yer seçiminde bir iskelebaşı camii halinde tasarlanıp inşa edilmiştir. Çok uzun yıllar harap halde durduktan sonra 1938-1941 yıllarında tamir edilerek yeniden ibadete açılmıştır (bk. AZAPKAPI CAMİİ). Galata surlarının hemen dışında Tophane civarında, Kaptanıderyâ Kılıç Ali Paşa tarafından 1580 yılında Hassa Başmimarî Sinan'a yaptırılan Kılıç Ali Paşa Camii, Azapkapı Camii gibi bir iskelebaşı camii olmakla beraber medrese, türbe ve hamamdan oluşan bir külliyein merkezidir (bk. KILIÇ ALİ PAŞA KÜLLİYESİ).

Henry Aston Barker'in yaptığı bir sulu boya tabloda Galata'yı gösteren iki detay (İstanbul Deniz Müzesi, nr. 1746)

